

Денис Шейко
(Полтава)

НАВЧАННЯ ГНАТА СТЕЛЛЕЦЬКОГО У ХАРКІВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ СЕМІНАРІЇ (1896–1901 РР.)

Зроблено аналіз наявних джерел та академічної літератури стосовно навчання Гната Стеллецького у Харківській духовній семінарії в 1896–1901 рр. Окремлено стан розробки досліджуваної теми. На основі доступних джерел здійснено спробу реконструювати період навчання Гната Стеллецького у Харківській духовній семінарії у 1896–1901 рр. Охарактеризовано цілі навчання у семінарії; методики викладання та виховання студентів; умови проживання студентів; набір дисциплін, котрі вивчаються на усіх 6-ти навчальних курсах. Представлено дані про успішність Г. Стеллецького у навчанні.

Ключові слова: Гнат Стеллецький, Харківська духовна семінарія, Харківська губернія, духовна освіта, Православна церква.

An analysis of the available sources and academic literature related to the studies of Hnat Stelletsnyi at the Kharkiv Theological Seminary in 1896–1901 was made. The state of development of the researched topic was outlined. On the basis of available sources, an attempt was made to reconstruct the period of study of Hnat Stelletsnyi at the Kharkiv Theological Seminary in 1896–1901. The goals of studying at the seminary were characterized; methods of teaching and education of students; living conditions of students; a set of disciplines that are studied in all 6 educational courses. Data on H. Stelletsnyi's success in studies are presented.

Keywords: Hnat Stelletsky, Kharkiv Theological Seminary, Kharkiv Governorate, spiritual education, Orthodox Church.

Гнат Стеллецький є тим дослідником, котрий пособі залишив більше питань, ніж відповідей. Його життя не піддається короткій характеристиці, а його багатоманітна, активна діяльність складно ділитися на періоди. Наукові інтереси Г. Стеллецького були вельми широкими: його доробок у сфері спелеології, спелестології, археології, історії та музейництва досі всебічно не вивчений та не осмислений. І майже невідомим залишається ранній період його життя, котрий перебуває в тіні пізніших періодів. Перші 27 років, здається, мали зовсім інший вектор руху, що змінився в ключовий період життя дослідника – перебування в Палестині (1905–1907 рр.). Це дослідження присвячене недослідженому періодові навчання Г. Стеллецького у Харківській духовній семінарії (далі – ХДС) у 1896–1901 рр.

Народився Г. Стеллецький 03.02.1878 р. у селі Григорівка Олександрівського повіту Катеринославської губернії. Батько, Яків Стеллецький, був священником та сільським вчителем (Ванцак, Супруненко, 1995, с. 72-73). За іншою версією, Яків Стеллецький був псаломщиком: він читав богослужбові книги в храмі, співав на клиросі, допомагав священнику у проведенні богослужіння, вів храмову

документацію та метричні книги тощо (Сапонов, 2016, с. 614). Матір, Ульяна Стеллецька (у дівочтві Шульгіна), була донькою священника (Сапонов, 2016, с. 614). Отже, Гнат Стеллецький походив з сім'ї, що була якнайтісніше пов'язана із Православною церквою. Цей момент викликає особливий інтерес, оскільки наявний цілий корпус автобіографічних текстів написаних рукою Г. Стеллецького, у яких відомості про батьків відрізняються. Ця тема потребує подальшого вивчення.

У 1980 році сім'я Г. Стеллецького переїжджає до с. Балаклія Харківської губернії. На той час йому було 2 роки. До початку 1890-х рр. про життя Г. Стеллецького поки що достеменно нічого не відомо. У 1892–1896 рр. він здобуває початкову освіту у Харківському духовному училищі (Сапонов, 2016, с. 614). Харківське духовне училище було початковою школою при Харківській духовній семінарії. Тобто Г. Стеллецький провчився у Харківському духовному училищі 4 роки (з своїх 14 до 18 років).

У 1896–1901 рр. він отримує освіту у Харківській духовній семінарії (Сапонов, 2016, с. 614). Тобто Г. Стеллецький у Харківській духовній семінарії навчався 5 років (з своїх 18 до 23 років).

Джерельна база по цьому періодові життя Г. Стеллецького вкрай обмежена. Ми можемо у загальних рисах схарактеризувати життя учнів ХДС, оскільки воно частково було регламентоване документом, що відомий як *«Уставы и штаты духовных семинарий и училищ, высочайше утвержденные 14 мая 1867 года.»*. Із 1867 і до приходу більшовиків усі семінарії керувалися цим уставом (Твердохліб, 2021, с. 123).

«Уставы...» характеризують семінарію як *«учебно-воспитательное заведение для приготовления юношества к служению Православной Церкви»* (Уставы и штаты духовных семинарий..., §1). Метою діяльності семінарії визначається: *«образовать просвещенных священнослужителей.»* (Уставы и штаты духовных семинарий..., §126). Отже, ми можемо стверджувати те, що Г. Стеллецький вчився саме на священнослужителя. Хоч після закінчення семінарії й можна було б займати посаду світського вчителя, проте перехід на *«світську службу»* не вітався, і був скоріш другорядним варіантом продовжити кар'єру.

Приймали до семінарії юнаків православного віросповідання незалежно від їхнього стану (Уставы и штаты духовных семинарий..., §6). Плата за навчання з учнів не бралася (Уставы и штаты духовных семинарий..., §9). Термін навчання – 6 років (Уставы и штаты духовных семинарий..., §11). Кожен навчальний рік був окремим курсом; на всі курси, крім останнього VI, можна було вступити оминувши попередні, за умови наявності відповідної інтелектуальної підготовки, гарних особистих якостей та репутації, а ще – відповідного

віку (Уставы и штаты духовных семинарий..., §120). На I курс навчання приймалися учні від 11 до 16 років (Уставы и штаты духовных семинарий..., §121). Для навчання на V курсі учневі треба було бути старше 18 років (Уставы и штаты духовных семинарий..., §122).

Процедура прийому на навчання до семінарії мала декілька етапів. Для початку необхідно було написати на ім'я ректора прохання про прийом на навчання та докласти супровідні документи: виписку про попередню освіту, характеристику поведінки учня, виписку з метричної книги, рекомендації тощо (Уставы и штаты духовных семинарий..., §117, §118). Потенційних учнів оглядав семінарський лікар, котрий приймав рішення про допуск учня до навчання у семінарії (Уставы и штаты духовных семинарий..., §119). Подальша доля учнів залежала від того, яким чином вони проявлять себе на екзамені перед викладачами (Уставы и штаты духовных семинарий..., §123, §124). Безумовно, Гнат Стеллецький пройшов подібний шлях задля вступу у ХДС. Будучи сином осіб, котрі були тісно пов'язані із Православною церквою, маючи предків, котрі були особами духовного сану, вчилися у цій же семінарії, а тому були вкорінені у священницьке середовище; враховуючи все це можна припустити, що вектор освіти Г. Стеллецького був визначений заздалегіть його родовими традиціями.

Оскільки Г. Стеллецький навчався в семінарії 5 років, на момент вступу йому було 18 років, а за плечима у нього було Харківське духовне училище, то можна припустити, що він ступив одразу на II курс навчання. Документальних підтверджень цьому поки що не виявлено.

Студенти під час навчання в семінарії могли проживати на базі самої семінарії, у батьків чи родичів, або на зйомних квартирах (Уставы и штаты духовных семинарий..., §163). Цікаво зауважити, що проживання студентів на зйомних квартирах теж регламентувалося: житло мало бути близько до семінарії, знімати його бажано в особи духовного стану, бо в протилежному випадку до власника помешкання навідається комісія з метою перевірки умов проживання студента та перевірки власників на «...*благонадежность, в нравственном отношении.*» (Уставы и штаты духовных семинарий..., §178, §179, §180). Студенти мали слідкувати за чистотою приміщення, а керівництво семінарії мало б забезпечити їм належне освітлення, належну температуру та провітрювання кімнат, аби на «...*одну комнату учеников приходилось воздуха полторы и не менее одной кубической сажени.*» (Уставы и штаты духовных семинарий..., §169, §171, §172). Студенти мали бути забезпечені однаковим одягом в достатній кількості та відповідно до сезону (Уставы и штаты духовных семинарий..., §174, §175). Харчувалися студенти тричі на день (Уставы и штаты духовных семинарий..., §173). Фінансування

побутових потреб студентства було різним: найкращі фінансувалися державою, більшість або оплачувала свої потреби повністю чи частково за власний кошт (Устави и штаты духовных семинарий..., §164, §165, §166).

Нам невідомо де проживав Гнат Стеллецький під час навчання, нам невідомо, на яке джерело фінансування спиралася оплата його потреб. Ця тема потребує подальшого вивчення та пошуку джерел. Але, вірогідно, його умови проживання були підпорядковані цим правилам та могли мати віддалено подібний вигляд.

Опираючись на «Устави...» ми можемо назвати навчальні дисципліни та охарактеризувати методи виховання студентів. Стрижнем освітньої програми семінарії було «Глумачення Священного Писання: Старий та Новий Завіт». Вивчення Писання відбувалося усі 6 курсів, а починаючи із III курсу кількість годин на цю дисципліну збільшувалась. Наступними по важливості дисциплінами були мови: грецька, латинська та французька або німецька на вибір. Мови вивчали перші 4 курси. На вивчення грецької мови виділялося найбільше часу з-поміж усіх дисциплін семінарії: 5 уроків на тиждень. 4 уроки на тиждень вивчали латинську мову. Існувало дві окремі групи студентів, котрі вивчали або французьку, або німецьку мови: на це виділялося 2-3 уроки на тиждень. Ми припускаємо, що Г. Стеллецький був у групі із вивчення французької мови, оскільки нам достеменно відомо, що він володів саме французькою мовою (Устави и штаты духовных семинарий..., §127, Приложение к уставу духовных семинарий № 2).

Перші 2-3 курси вивчалися російська мова та історія літератури, а також історія Російської імперії та всесвітня історія. Математика: «...алгебра, геометрия, плоская тригонометрия и основания пасхалии...» – вивчалася майже на рівні із латинською мовою. Фізика та космологія, психологія, логіка, огляд філософський вчень вивчалися на певному курсі по одній дисципліні: найбільше уроків виділялося на фізику (Устави и штаты духовных семинарий..., §127, Приложение к уставу духовных семинарий № 2).

Безумовно, що значна частина освіти припадала на вивчення дисциплін, котрі мали практичне значення для діяльності священника. Переважна частина цих дисциплін вивчалася один курс: літургіка, основна теологія, догматична теологія, моральна теологія, практичне керівництво для пасторів. Два курси вивчають такі дисципліни: церковна історія та історія російської церкви, гомілетика (спеціальна риторика для проповідників), педагогіка та дидактика, читання отців церкви для пасторів на грецькій мові (в рамках цієї дисципліни читали повністю Новий Завіт грецькою мовою) (Устави и штаты духовных семинарий..., §127, Приложение к уставу духовных семинарий № 2). Крім цього, додатковими дисциплінами могли бути: вивчення івриту, гімнастики та практики іконописання (Устави и штаты духовных

семинарий..., §128, Приложение к уставу духовных семинарий № 2). Неодмінною частиною навчання у семінарії було опанування теоретичної та практичної педагогічної підготовки (Твердохліб, 2021, с. 121-122).

Отже, спираючись на «Уставы и штаты...» ми можемо припустити що саме та в якому об'ємі Г. Стеллецький вивчав у ХДС у період 1896–1901 рр. Для глибшого розуміння цього питання необхідно було б проаналізувати тогочасний стан справ у ХДС: наявність або відсутність викладачів з певних дисциплін; рівень підготовки та досвід викладачів; наявні в семінарії підручники та книги; освітні акценти тощо. Проте ця характеристика не буде повною, якщо не будуть знайдені архівні дані про безпосереднє навчання Г. Стеллецького в ХДС.

Вчилися студенти усі 7 днів на тиждень. У будні дні було 4 уроки, а на «вихідних» було 3 уроки: усі вони тривали півтори години (Уставы и штаты духовных семинарий..., §131, §132). Канікули були взимку та влітку, а вихідні дні були на свята. Студенти щонеділі відвідували та брали участь у відправленні богослужіння. Крім того, їм було предписано молитися 3 на день: зранку, увечері та перед обідом. Крім того, у неділю перед богослужінням студенти разом з учителем тлумачили Писання, богослужбові тексти чи життя святих (Уставы и штаты духовных семинарий..., §99, §100, §102).

Важливого значення у семінарії приділяли розвиткові моральності студентів, їх естетичних смаків та розвиткові тіла. Заняття музикою, малюванням чи іншими видами творчості мали розвивати естетичний смак та відволікати від грубих розваг. У кожній семінарії для фізичного розвитку тіла студентів призначався спеціальний вчитель та лікар. Під їх наглядом студенти займалися гімнастичними вправами, займалися садівництвом та «...играми, способствующими развитию сил» (Уставы и штаты духовных семинарий..., §104, §107).

Отже, вірогідно, що навчання Г. Стеллецького у ХДС, у загальних рисах, могло б виглядати саме так. Проблемами подальшої розробки теми є відсутність опублікованих архівних джерел про навчання Г. Стеллецького у ХДС; відсутність інтересу до цієї теми серед дослідників.

По закінченню семінарії найкращі студенти направляються на подальше навчання до духовних академій. У 1901 році Г. Стеллецький закінчує навчання в Харківській духовній семінарії. У списку випускників зазначено, що Гнат Стеллецький був студентом 1 розряду, і по завершенню семінарії він був спеціально направлений в Київську духовну академію (Випускники Харьковской духовной семинарии 1867, 1869–1915 гг.). Це рішення, вірогідно, було прийнято Педагогічними зборами семінарії. У 1901

році (у віці 23 років) Г. Стеллецький починає навчання у Київській духовній академії.

Отже, Г. Стеллецький – виходець з сім'ї, котра була поколіннями пов'язана із Православною церквою. Його сім'я переїжджає до селища Балаклія Зміївського повіту Харківської губернії. Згодом, майбутній дослідник, вчиться у Харківському духовному училищі (1892–1896 рр.) та Харківській духовній семінарії (1896–1901 рр.). Цей період життя Г. Стеллецького має вузьку джерельну базу та не висвітлений в академічних дослідженнях (лише спорадичні згадки). Проте потенційно цей період його життя може бути підкріплений новими джерелами, а для майбутніх дослідників є цілий ряд нерозкритих питань.

Реконструйований на основі непрямих джерел період навчання Г. Стеллецького у Харківській духовній семінарії мав би мати такий вигляд. Г. Стеллецький, спираючись на зв'язки батьків у Православній церкві та на початкову освіту з релігійним ухилом, вступає до семінарії. У семінарії він п'ять років вивчає Писання, історію християнських церков та ряд дисциплін, котрі необхідні для кар'єри священника. Крім того, він вивчає цілий ряд гуманітарних (історія, література, філософія тощо), природничих (фізика, астрономія тощо), педагогічних (філософія, гомілетика) дисциплін. Він мав би опанувати на високому рівні давньогрецьку та латинську мови, а крім того – французьку. У студентів виховували високі моральні якості, творчі здібності та естетичні смаки, а ще – розвивали фізичну складову. Якщо хоча б частина цих умов виконувалася, то Г. Стеллецький мав би отримати доволі ґрунтовну підготовку майбутнього священнослужителя. Після успішного завершення навчання у ХДС Г. Стеллецького було рекомендовано направити на навчання до Київської духовної академії.

Джерела та література

1. Ванцак Б. С., Супруненко О. Б. Подвижники українського музейництва: (Григорій Кир'яков, Федір Камінський, Катерина Скаржинська, Гнат Стеллецький). Полтава, 1995. 136 с.
2. Выпускники Харьковской духовной семинарии 1867, 1869–1915 гг. URL: <http://petergen.com/bovkaloduhov/kharkovsem.html> (дата звернення: 15.02.2024).
3. Історія Харківської Духовної Семінарії / Харківська єпархія. *Харківська єпархія Української Православної Церкви*. URL: <https://www.eparchia.kharkov.ua/stat/18> (дата звернення: 02.03.2024).
4. Колибенко О.В. Українська спадщина Гната Стеллецького. *Археологія і давня історія України*. Випуск 9. Київ: ІА НАН України, 2012. С. 123–130.
5. Кукса Н., Діденко Я. Гнат Якович Стеллецький: штрихи до портрета. *Наддніпрянська минувшина. XVIII–XX століття*. Черкаси, 2018. С. 241–263.
6. Сапонов О. А. Стеллецький Ігнатій (Гнат) Якович. *Київська духовна академія в іменах : 1819–1924 : енциклопедія : в 2 т. Т. 2 : Л–Я*. Київ. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. С. 614–621.

7. Соловьев В. О., Раенко Л. В. Харьков. Энциклопедический словарь: справочное пособие. Харьков: [б. и.], 2014. 1021 с.
8. Твердохліб Т. Педагогічна підготовка в Харківській духовній семінарії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). *Православ'я в Україні: виклики часу і історичні традиції: до 100-річчя від дня народж. Високопреосвященнішого митрополита Харків. і Богодухів. Никодима (Руснака) (1921–2011 рр.)*: зб. матеріалів Всеукр. наук-практ. конф., (м. Харків, 13 квіт. 2021 р.). Харків: ХДС, 2021. С. 121–126.
9. Уставы и штаты духовных семинарий и училищ, высочайше утвержденные 14 мая 1867 года. *Православный портал «Азбука веры». Православный сайт*. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/ustavy-i-shtaty-duhovnyh-seminarij-i-uchilishh-vysochajshe-utverzhdennye-14-maja-1867-goda/ (дата звернення: 30.04.2024).
10. Чоботарьова Л. В., Сидоренко О. В. Рукописи професора Г. Я. Стеллецького з архіву Лубенського краєзнавчого музею. *Старожитності Посулля. 100 років Лубенському краєзнавчому музею імені Г. Я. Стеллецького (1918–2018)*. 2018. №3. С. 33–40.

УДК 738(477.53)(092)ЗАРЕЦЬКИЙ

Людмила Овчаренко
(Опішня, Полтавська обл.)

ІВАН ЗАРЕЦЬКИЙ ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ

Подано стислу інформацію про основні напрямки діяльності Івана Зарецького; доведено, що він є першим українським керамологом, який сприяв розвитку, збереженню й популяризації українського гончарства та був автором унікальної першої в Російській імперії монографії, присвяченої гончарному промислу однієї губернії; уперше звернено увагу на діяльність Івана Зарецького в якості етнопедогага й технолога.

Ключові слова: Іван Зарецький, керамолог, українська керамологія, археолог, етнопедогог, етнолог, музеолог, фотограф, Полтавське губернське земство.

The article provides brief information about the main activities of Ivan Zaretskyi; and proves that he was the first Ukrainian ceramologist who contributed to the development, preservation and popularization of Ukrainian pottery and was the author of the unique first monograph in the Russian Empire devoted to the pottery of one province; for the first time, attention is paid to the activities of Ivan Zaretskyi as an ethnopedagogue and technologist.

Keywords: Ivan Zaretskyi, ceramologist, Ukrainian ceramology, archaeologist, ethnopedagogue, ethnologist, museologist, photographer, Poltava provincial zemstvo.

Про відомого українського керамолога, музеолога, археолога, колекціонера і фотографа Івана Зарецького вже написано немало. Він був членом Московського археологічного товариства та Московського товариства любителів природознавства, антропології й етнографії,